

Βρέθηκε το 1928 και ο Γ. Σωτηριόδης υπέθεσε ότι πρόκειται για την κεφαλή «γηγενείου τινός Μακεδόνα». Πιθανότερη είναι όμως η άποψη του Γ. Μπακαλάκη, ο οποίος παρατήρησε τα ίχνη ενός στέμματος σε μορφή σχυρωματικού περιβόλου στο πάνω μέρος της κεφαλής και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για την πρωτοποιημένη μορφή του πατάκου θεού του Δίου, του Βαφύρου (Fest. Kenner I, σ. 28 κ.ε.), ζως αι. μ.Χ.

το Δίον. Αφορά την πολιτική γενικότερα του Μακεδόνα βασιλιά, όπως και το κείμενο της συνθήκης συμμαχίας με τους Λυσιμαχείς. Ήδη από τα χρόνια του Φιλίππου II έχουμε επιγραφική μαρτυρία, από την οποία προκύπτει ότι το Τέμενος του Ολυμπίου Διός στο Δίον ήταν ο iερός τόπος δύο «δημοσιευόντων» σε λίθινες στήλες σημαντικά κείμενα του μακεδονικού βασιλείου. Εξάλλου, στο ίδιο τέμενος ήταν στημένα σε σειρά τα αγάλματα των Μακεδόνων

βασιλέων. Βάσεις δύο τέτοιων ανδριάντων βρίσκονται σήμερα στο Μουσείο του Δίου: η μία για το χάλκινο άγαλμα του Κασσάνδρου, η άλλη για τον μαρμάρινο ανδριάντα του Περοέα. Φέτος ήταν η πρώτη χρονιά που μπορέσαμε να αρχίσουμε σωστηματική και εκτεταμένη ανασκαφή στη θέση αυτή, αφού πραγματοποιήθηκαν, μετά από χρονοβόρες και επίπονες διαδικασίες, ανταλλαγές των ιδιοκτησιών γης με άλλες δημόσιες γαίες.

Το ιερό της Δήμητρας

Το τέμενος της Δήμητρας σε αεροφωτογραφία. Η διαδαλώσης εικόνα γίνεται εύκολα αναγνώσιμη όταν αναγνωρίσει κανείς μια σειρά μονοθαλάμων ή διθαλάμων κτηρίων που στοιχίζουν τις ράχες τους στη δύση και ανοίγονται προς την ανατολή. Τα κτήρια αυτά, προφάνως λατρευτικό, δεν ταυτίζονται μεταξύ τους, εκτός από δύο, ούτε χρονολογικά ούτε τυπολογικά. Το ιερό είχε μια μακρά ιστορία από το τέλος του 8ου αι. π.Χ. ως τον 3ο αι. μ.Χ.

Στα νότια, λίγο έξω από τα τείχη και την πύλη του κεντρικού δρόμου, ο Γ. Σωτηριάδης είχε εντοπίσει δύο κτήρια προρρωμαϊκών, όπως γράφει, χρόνων, των οποίων οι τοίχοι ήταν κατασκευασμένοι με γωνιόλιθους. Δεν προχώρησε δύναση στην αφάίρεση όλου του τελευταίου στρώματος καταστροφής, το οποίο περιείχε λίθους ώς πλινθους και ασβέστη και συνδετικό υλικό.

Απογοητευμένος δέκοψε την ανασκαφή, η οποία συνεχίστηκε το 1973, όταν, μελετώντας τα ιερά και τις λατρείες του Δία (βλ. Δ. Παντερμαλής, Ανακοινώσεις κατά το Δεύτερο Διεθνές Συμπόσιο για την Αρχαία Μακεδονία, Θεσσαλονίκη 1972, 331 κ.ε.), άρχισα τον καθαρισμό αυτών των κτηρίων, προκειμένου να σχεδιαστούν, επειδή κατέληξα στα συμπέρασμά της ότι έπρεπε να ήταν ιερά κτίσματα. Τα κτήρια αυτά, διαστάσεων 11 × 7 μέτρα

Το κεφάλι της θέσης Δήμητρας βρέθηκε μέσα στο σπόκο του ναού. Πιθανώς προέρχεται από το λατρευτικό της άγαλμα. Διάδημα και σκουλαρίκια από μέταλλο στερεώνονταν σε οπές που σώζονται αντιστοιχά στα πάνω μέρος και στα αφτά. Τέλος του 4ου αι. π.Χ.

Πιο από τα κτήρια των ελληνιστικών χρόνων, που στο κάτω τμήμα τους ήταν κατασκευασμένα από μεγάλους γυνιασμένους λίθους, διακρίνονται δύο κτίσματα κατασκευασμένα από οργυίς λίθους. Πρόκειται για διουμέγαρο, δηλαδή μοκρόστενα, κτήρια με προθόλαμο και σηκό. Είναι οι παλιότεροι ναοί στο ιερό της Δήμητρας και στο εσωτερικό τους είχαν πλήθος από αναθήματα. Πρέπει να χρονολογηθούν από τα ευρήματα στο τέλος του 4ου αι. π.Χ.

Οι βάσεις για τα πόδια μιας μαρμάρινης τράπεζας και στο βάθος η βάση για το λατρευτικό άγαλμα. Βρέθηκαν στη θέση τους μέσα σ' ένα μονοθάλαμο ναϊσκο του ιερού και στρωματογραφικά ανήκουν στη φάση των όψιμων κλασικών χρόνων.

περ., ήταν διθάλαμα με πρόσοψη στην ανατολή. Τα θεμέλια τους ήταν από λιθοπλινθός, πάνω στους οποίους πατούν ο τοιχοβάτης με διπλή υποτομή και στη συνέχεια μια σειρά ορθοστατών. Έντονα ίχνη μας κάνουν να υποθέσουμε ότι τα κτήρια καταστράφηκαν από φωτιά. Μέσα στην επίχωση του ενός απ' αυτά βρέθηκε, ύστερα από λίγες μέρες εργασίας, το μαρμάρινο κεφάλι μιας θεάς με το μάτι ή μια καλύπτρα πάνω στο κρανίο. Τυπολογικά ήταν φανερό ότι επρόκειτο για κεφάλι της Δήμητρας που χρονολογικά ανήκει στο τέλος του 4ου αι. π.Χ. Πράγματι, άλλα ευρήματα, όπως κέρνοι (αγγεία τυπικά για τη λατρεία της θεάς), ένα πήλινο ομοίωμα χοιρίδιου (χοιρίδια θυσίαζαν συνήθως στα Θεομοφόρια, γιορτή προς τιμήν της Δήμητρας) και τέλος ένας σκύφος με χαραγμένη αναθηματική επιγραφή για τη Δήμητρα, επιβεβαίωσαν την ταύτιση της λατρείας. Έτσι ξεκίνησε η ανασκαφή ενός ιερού στο Δίον, που ως τώρα δεν ήταν γνωστό ούτε από τα κείμενα των αρχαίων συγγραφέων ούτε από επιγραφές και παραστάσεις σε νομίσματα. Βασικός πυρή-

Λυχνάρια από τα λατρευτικά κτήρια του ιερού. Πιθανότατα αναθήματα, τα οποία είχαν χρησιμοποιηθεί στις νυκτερινές λιτανείες. Βος αι. π.Χ.

νας στην αρχιτεκτονική όλου του συγκροτήματος ήταν τα δύο διδάλαμα κτήρια, πανομοιότυπα σε κάτοψη και κοντά το ένα στο άλλο, δίχως αμφιβολία δύο ναούς των πρώιμων ελληνιστικών χρόνων. Ο τοίχος της ράχης αυτών των κτηρίων κόβει τους τοίχους των μακριών πλευρών δύο άλλων πανομοιότυπων πάλι κτηρίων, μικρότερων σε μέγεθος και πολύ πιο πακιόν σε ηλικία. Είναι δύο μέγαρα, δηλαδή μακρόστενα ορθογώνια κτήρια με προθάλαμο και στόκο. Αυτά είναι κατασκευασμένα με αργούς λίθους που συνδέπονται όχι με κοινόματα αλλά με λάσπη. Η τοιχοδομία είναι εξαιρετικά φροντισμένη. Τα ευρήματα μέσα στο σηκό και τον προθάλαμο των μεγάρων ήταν ποικιλά: πολλά πήλινα ειδώλια των ασχαϊκών και κλασικών χρόνων, που μελετά τη επίκαθητηρία σ. Πινγιάτογλου, πολλά στρακα από μελαβαφή αγγεία, πήλινα λυχνάρια των κλασικών χρόνων, κοσμήματα, νομίσματα κ.ά. Ένα μεγάλο μέρος από παρόμοια ειδώλια βρέθηκε θαμμένο σε λάκκους έξω από τα κτήρια. Ασφαλώς, λοιπόν, πρόκειται για

Κεφαλή από πήλινο ειδώλιο του αυστηρού ρυθμού. Βρέθηκε θαμμένο μαζί με άλλα κομμάτια ειδώλιων σ' έναν από τους μικρώς λάκκους (βάθρους) που αποκαλύφθηκαν στο ιερό.

ναούς του τέλους των αρχαϊκών χρόνων, που στην πρώιμη ελληνιστική περίοδο τους διαδέχονται νέα κτήρια με μηνυμειώδη κατασκευή. Στα νέα αυτά κτήρια, μέσα στο στρώμα καταστροφής που περιείχε παρόμιοι ευρήματα, αποκαλύφθηκαν γλυπτά και βάσεις αγαλμάτων. Αξίζει να αναφέρουμε το μικρό άγαλμα μιας πεπλοφόρου γυναικείας μορφής (ίωας Δήμητρα) των αρχών του 3ου αι. π.Χ. και το άγαλμα μιας Αφροδίτης (όπως μπορεί να συμπεράνει κανείς από

τημήματα της μορφής ενός Ήρωα στον αριστερό ώμο της θεάς). Είναι ένα χαριτωμένο γλυπτό των δύιμων ελληνιστικών χρόνων που θυμίζει έντονα το άγαλμα της Υπολυμπίδιας Αφροδίτης. Η παρουσία αγάλματος Αφροδίτης στο χώρο αυτό δεν ξαφνιάζει, αφού πρόκειται για ιερό γονιμότητας και ευφορίας. Η υπάρχη λατρείας Αφροδίτης ενισχύεται από ένα άλλο εύρημα: ένα βωμό που βρέθηκε εδώ και ο οποίος φέρει επιγραφή με σύνομα ιερείας της Αφροδίτης.

Εκτός από τα κτήρια που αναφέραμε, στο ιερό υπήρχαν πολλοί μικροί μονοθάλαμοι «οικοί» λατρείας των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων. Η κάτοψή τους είναι τυπική όχχον θυραία άνοιγμα προς την ανατολή, θεμελίωση για λεβίνη ιερή τράπεζα στο μέσο και θεμελίωση για τη λατρευτική εικόνα μπροστά στο δυτικό τοίχο, πίσω από την τράπεζα. Στην ανασκαφή βρέθηκαν και τραπέζοφόρα (πλάκες τοποθετημένες άριθμα για να στηρίξουν την οριζόντια πλάκα της τράπεζας) και πλάκες τραπέζων. Πιθανότατα από κάποιον τέτοιο οίκο προέρχεται μια πλάκα που βρέθηκε ξαναχρησιμοποιημένη σε άψυμο τάφο. Στη στένη του πλευρά είναι γραμμένη επιγραφή που αναφέρει τη Μενεκρίτη, ιερέα της Βαυμούς. Βαυμώ είναι μια μορφή από το μύθο της Δήμητρας. Είναι αυτή που με χοντρά αστειά κατάφερε στην Ελευσίνα να αλλάξει τη διάθεση της περιλυπτής θεάς. Οι αισχορολογίες αυτές ανάμεσα σε γυναικες έχουν το νότιο της ευγονίας και ευφορίας.

Το τέμενος της Δήμητρας στο Δίον είναι το παλιότερο μακεδονικό ιερό που γνωρίζουμε ως τώρα. Τα ευρήματα του μας επιτρέπουν να ανασυγκροτήσουμε την εικόνα της λατρείας της θεάς ήδη στο τέλος της αρχαϊκής περιόδου, μιας περιόδου για την οποία ελάχιστες πληροφορίες διαθέτουμε από τις γραφτές πηγές. Με βεβαιότητα μπορούμε να πούμε ότι τα κτίσματα και τα αναθήματα αυτού του θεμοσιοφόρου έχουν όλα τα χαρακτηριστικά παρομοίων ιερών στις υπόλοιπες ελληνικές περιοχές. Η ζωή αυτού του ιερού ήταν συνεχής, ως τις αρχές τουλάχιστον του 4ου αι. μ.Χ. Τότε χρονολογούνται τα οψιμότερα από τα νομίσματα που βρέθηκαν στο στρώμα της τελευταίας καταστροφής.

Τυπικό αγγείο από ιερό της Δήμητρας. Είναι μια στεφάνη πάνω στην οποία στερεώθηκαν τρεις μικρές υδρίες. Το αρχικό του όνομα είναι κέρνος.

